

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, канд.пед.н., доцента Лапузіної Олени Миколаївни
на дисертаційну роботу Кірсанова Івана Юрійовича
«Формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної
сфери у закладах вищої освіти»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – «Освітні, педагогічні науки»

1. Актуальність теми та зв'язок з науковими планами і програмами

Сучасні виклики, зумовлені інтеграцією України в глобальний освітній простір, модернізацією економіки, цифровізацією та стрімким розвитком технологій, висувають нові вимоги до підготовки фахівців соціальної сфери. У цьому контексті підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери у галузі емоційного інтелекту відіграє важливу роль, адже знання, уміння й навички з емоційного інтелекту є основою для розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей, керування своїми емоціями та прийняття зважених рішень, формування особистості сучасного соціального лідера. При цьому, формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у ЗВО є перспективним напрямком спеціального вивчення.

2. Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження відповідає роботам у межах наукової школи кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» «Формування особистості лідера в науці, освіті, бізнесі».

3. Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація містить наукову новизну, значення результатів дослідження полягають у тому, що:

- *уперше* науково обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти (створення емоційно-безпечного та

підтримувального освітнього середовища та професійно орієнтованої педагогічної взаємодії викладача і студента; інтеграція компонентів емоційного інтелекту у зміст фахової підготовки із застосуванням методів активного і рефлексивного навчання; формування рефлексивної культури студентів та їх залучення до волонтерської та соціально-психологічної практики);

розроблено інтегративну модель формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти, що поєднує психологічні, педагогічні та управлінські складові підготовки фахівців соціальної сфери з емоційного інтелекту;

- уточнено 1) ключові поняття дослідження: *«емоційний інтелект соціального працівника»*, *«емоційна самосвідомість соціального працівника»*, *«емоційна саморегуляція соціального працівника»*, *«емпатія соціального працівника»*, *«соціальні навички соціального працівника»*; визначено *«емоційний інтелект соціального працівника»* як професійну компетентність, що поєднує емоційне усвідомлення, самоконтроль, емпатію й соціальні навички, які дозволяють не лише якісно виконувати соціальні функції, а й зберігати власне психологічне благополуччя у процесі взаємодії з клієнтами; *«емоційну самосвідомість соціального працівника»* як інтегративну особистісну характеристику, що відображає здатність фахівця усвідомлювати, розпізнавати й аналізувати власні емоційні стани, їх причини та наслідки у професійній діяльності; *«емоційну саморегуляцію соціального працівника»* як здатність свідомо керувати інтенсивністю, тривалістю та зовнішнім проявом власних емоцій з метою збереження професійної ефективності та емоційної стабільності; *«емпатію соціального працівника»* як професійно значущу здатність до пізнавального та емоційного розуміння внутрішнього світу іншої людини, її переживань і мотивів, яка виступає важливим чинником гуманізації професійної взаємодії та оптимізації процесу надання соціальної допомоги; *«соціальні навички соціального працівника»* як сукупність засвоєних і розвинених умінь, стратегій та способів соціальної взаємодії, спрямованих на ефективне спілкування, співпрацю, попередження

конфліктів і вирішення соціально значущих проблем; 2) зміст структурних компонентів формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери (*когнітивний, мотиваційно-вольовий, рефлексивний, емоційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, комунікативно-поведінковий*); 3) критерії рівнів сформованості емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери (*регулятивний, когнітивно-емоційний, комунікативний, емпатійний, мотиваційний*) та їх показники (*високий, середній, низький*);

- *подальшого розвитку* набули форми, методи і засоби забезпечення педагогічних умов формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти (анкетування, тренінги емоційного інтелекту, моделювання професійних ситуацій в соціальній сфері, ділові та рольові ігри, рефлексивні щоденники, інтерактивні методи, кейс-методи, портфоліо, педагогічні програмні засоби, міні-дослідження тощо).

Вважаю, що робота дисертанта є суттєвим внеском у формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти.

4. Практична цінність отриманих результатів та рекомендації щодо їх подальшого використання.

Дослідження має певну практичну цінність, полягає в тому, що запропонована інтегративна модель, експериментально перевірені педагогічні умови формування емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціальної сфери уможливають їх широке впровадження у навчальний процес закладів вищої освіти для підвищення якості підготовки з формування емоційного інтелекту фахівців соціальної сфери. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні в освітній процес закладів професійної (професійно-технічної) освіти: методичних рекомендацій для педагогічних працівників.

Матеріали дослідження впроваджено в навчальний процес Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (акт від 19.05.2025 року), на кафедрі філософії та педагогіки професійної підготовки Харківського Національного

Автомобільно-Дорожнього університету (ХНАДУ) (акт від 26.06.2025 р.), на кафедрі внутрішньої медицини №1 Полтавського державного медичного університету факультету №1 і №2 (акт від 11.09.2025 р.).

5. Повнота викладення матеріалів дисертації в наукових працях, які опубліковані автором. За результатами дослідження дисертаційної роботи опубліковано 14 наукових праць: з них у фахових наукових виданнях категорії Б, рекомендованих ДАК Міністерства освіти і науки України – 6; 8 - у матеріалах апробаційного характеру, 1 – у методичних рекомендаціях.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти та уможлиблює широке впровадження їх у практику закладів вищої освіти.

6. Аналіз змісту дисертації. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Робота Кірсанова І. Ю. є завершеною науковою роботою, містить анотацію – українською та англійською мовами, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

Дисертація присвячена педагогічним умовам формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти.

Об'єкт дослідження – це процес професійної підготовки з формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти.

В роботі зроблено спробу розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність застосування педагогічних умов формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти.

У першому розділі на підставі уточнення суті ключових понять дослідження («емоційний інтелект соціального працівника», «емоційна самосвідомість соціального працівника», «емоційна саморегуляція

соціального працівника», «емпатія соціального працівника», «соціальні навички соціального працівника»); визначено емоційний інтелект соціального працівника як професійну компетентність, що поєднує емоційне усвідомлення, самоконтроль, емпатію й соціальні навички, які дозволяють не лише якісно виконувати соціальні функції, а й зберігати власне психологічне благополуччя у процесі взаємодії з клієнтами. Визначено психолого-педагогічні особливості формування емоційного інтелекту в професійній підготовці фахівців соціальної сфери, які включають наявність взаємопов'язаних компонентів: *когнітивного* (рівень усвідомлення студентом сутності емоційного інтелекту, знання про природу, функції та механізми емоцій, знання про базові емоції, емоційні стани, емоційні реакції; розуміння зв'язку між емоціями, мотивацією та поведінкою; знання стратегій емоційної саморегуляції та міжособистісної взаємодії; усвідомлення ролі емоційного інтелекту в професійній діяльності соціального працівника); *емоційно-ціннісного* (позитивне ставлення до проявів власних і чужих емоцій; емпатійність, толерантність, доброзичливість; прийняття емоційної різноманітності клієнтів; етична відповідальність у професійній взаємодії); *мотиваційно-вольового* (розвиток емоційної компетентності, готовність долати труднощі у міжособистісній взаємодії, професійна мотивація до саморозвитку; цілеспрямованість у формуванні емоційних умінь; вольові якості (стресостійкість, самоконтроль, наполегливість); прагнення до позитивного емоційного стану у роботі); *рефлексивного* (аналіз власних емоційних станів, поведінки та наслідків взаємодії з іншими людьми, самоспостереження, самооцінку емоційних проявів; усвідомлення емоційних бар'єрів і способів їх подолання; оцінку ефективності емоційної взаємодії у професійних ситуаціях); *комунікативно-поведінкового* (вміння ефективно використовувати емоційний інтелект у процесі професійної взаємодії з клієнтами, колегами, соціальними партнерами, навички емоційно-чутливого спілкування; уміння керувати емоційним кліматом спілкування; конструктивне розв'язання

конфліктів; підтримка клієнтів у кризових станах); *операційно-діяльнісного* (уміння застосовувати емоційний інтелект у реальних професійних ситуаціях, реалізація навичок емоційної саморегуляції; інтеграція емоційних стратегій у процес надання соціальних послуг; використання емоційно-орієнтованих технологій у роботі з клієнтами).

З'ясовано, що формування емоційного інтелекту вимагає від майбутніх фахівців соціальної сфери взаємодії когнітивних знань, емоційно-ціннісних установок, мотиваційної готовності, рефлексивних вмій, комунікативних навичок та практичної діяльності.

Уточнено критеріальну базу дослідження, яку склали такі критерії та їх відповідні показники регулятивний критерій (вміння контролювати імпульсивні реакції, здатність зберігати емоційний баланс у стресових ситуаціях та гнучкість поведінки залежно від емоційного стану, використання стратегій подолання негативних емоцій); *когнітивно-емоційний критерій* (здатність розпізнавати та вербалізувати власні емоції, вміння диференціювати емоційні стани, розуміння причин виникнення емоцій у себе та інших, наявність емоційного словника (лексичне багатство опису емоцій)); *емпатійний критерій* (уважність до емоцій співрозмовника, здатність співпереживати, підтримувати іншого, уміння ставити себе на місце іншої людини (когнітивна та емоційна емпатія), тактовність і делікатність у спілкуванні); *комунікативний критерій* (використання емоцій для налагодження позитивного контакту, вміння регулювати емоційний фон групи/колективу, адаптивність у міжособистісній взаємодії, конфліктологічна компетентність (управління емоціями в конфлікті)); *мотиваційний критерій* (особистісне зростання, розвиток емоційної чутливості, готовність до рефлексії власної поведінки, участь у тренінгах, програмах емоційного розвитку). На основі визначених критеріїв і показників охарактеризовано три рівні сформованості лідерських якостей майбутніх психологів: низький, середній, високий.

Розроблено інтегративну модель формування емоційного

інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти, що поєднує психологічні, педагогічні та управлінські складові підготовки фахівців соціальної сфери з емоційного інтелекту.

У *другому розділі* проведено аналіз змісту фахової підготовки у закладах вищої освіти щодо розвитку емоційного інтелекту, проведено діагностику рівнів сформованості емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери, визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти на засадах інтегративного підходу, які передбачають: створення емоційно-безпечного та підтримувального освітнього середовища та професійно орієнтованої педагогічної взаємодії викладача і студента; інтеграцію компонентів емоційного інтелекту у зміст фахової підготовки із застосуванням методів активного і рефлексивного навчання; формування рефлексивної культури студентів та їх залучення до волонтерської та соціально-психологічної практики.

У *третьому розділі* проведено відстеження змін у рівні сформованості емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери.

Про ефективність розроблених педагогічних умов свідчать дані контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи. У дослідженні експериментально доведена ефективність педагогічного забезпечення визначених умов. Проведений кількісний, якісний і статистичний аналіз засвідчив позитивну динаміку рівня сформованості емоційного інтелекту студентів експериментальної групи. Отримані результати можуть бути застосовані в практиці професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

У *висновках* наведено основні результати наукової роботи щодо вирішення поставлених наукових задач дослідження. *Висновки*, сформульовані у роботі, висвітлюють результати дослідження як вирішення висунутих в дисертації завдань. В цілому висновки відповідають вимогам, які висуваються до результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Список літератури досить широко охоплює предметне поле дослідження, певною мірою відображає опрацювання автором значної кількості джерел психолого-педагогічного змісту (в тому числі вітчизняні), філософських наукових робіт: всього 485 найменувань, з них 174 - іноземних авторів.

Додатки, їх 36. Вони містять інформацію про список публікацій, методики діагностики, анкетування, комплекси вправ, ситуаційні завдання, план проведення лекцій і практичних занять.

7. Достовірність отриманих результатів та висновків

Достовірність отриманих результатів зумовлено поставленими метою та завданнями, а також використанням відповідної методології дослідження. Крім того, достовірність заявлених положень обґрунтовується комплексним підходом у вивченні визначеного об'єкта, що також зумовлює і низку певних методів, які були використані в процесі дослідження.

8. Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладення наукових положень та результатів в опублікованих працях

Дисертація виконана з дотримання вимог академічної доброчесності, отримані результати дають підстави говорити про оригінальність роботи. У тексті містяться авторські ідеї, і не виявлено використання ідей інших науковців без посилання на їх роботи.

Основні ідеї автора та результати дослідження викладено у 6 фахових статтях, а також дисертант активно приймав участь в 8 українських та закордонних конференціях, де була проведена апробація ідей, та методичних рекомендаціях для викладачів і студентів усіх форм навчання зі спеціальності ІІО «Соціальна робота та консультування», що викладено у дисертаційному дослідженні.

9. Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи

У цілому позитивно оцінюючи подану до захисту дисертацію, водночас, варто звернути увагу на окремі дискусійні положення дисертаційної роботи: 1) на мою думку, автору доцільно б здійснити більш

широке дослідження можливостей і варіантів використання імерсивних технологій, таких як комп'ютерні симуляції соціального напрямку та навчальні тренажери з аналізу ситуацій соціальної діяльності, а також у застосуванні систем віртуальної реальності для освітнього процесу з формування емоційного інтелекту; 2) вважаю, що розроблена автором інтегративна модель формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у ЗВО має враховувати національні особливості, формуючи культурні норми вираження та управління емоціями, впливаючи на те, як соціальні працівники розуміють та реагують на досвід клієнтів бо прояви емпатії, самоконтролю та міжособистісних навичок не є універсальними та можуть суттєво відрізнятись в різних культурах, впливаючи на професійну ідентичність та здатність ефективно працювати з різноманітними спільнотами; 3) у роботі лише частково розкрито механізм упровадження аналізу невербальних сигналів клієнта як засобу глибшого розуміння його потреб у соціальній роботі. Доцільним видається подальше уточнення практичних аспектів реалізації запропонованих підходів з метою підвищення ефективності професійної взаємодії соціальних працівників і клієнтів. Крім того, в роботі є незначні синтаксичні та пунктуаційні помилки і описки.

Вважаю, що висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну та практичну значимість отриманих результатів та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи і можуть бути предметом подальших досліджень автора.

Висновки

Дисертаційна робота Кірсанова Івана Юрійовича є завершеною науково-дослідною роботою, яка містить науково-обґрунтовані результати, має наукову новизну та дає перспективи подальших досліджень. У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у виявленні, теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов та експериментальній перевірці їх впливу на сформованість емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти.

Тема дослідження відповідає галузі знань 01 – Освіта/педагогіка та спеціальності 011 – «Освітні, педагогічні науки».

Отже, враховуючи актуальність теми, отримані результати та певну практичну значущість вважаю, що дисертаційна робота Кірсанова Івана Юрійовича «Формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти», відповідає вимогам 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціальної вченої ради Закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. № 44 та вимогам до оформлення дисертації МОН України від 12.01.2017 № 40, а сам автор Кірсанов Іван Юрійович, заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки».

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
доцент, професор кафедри
педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. акад. І.А.Зязюна
Національного технічного університету
«Харківський Політехнічний Інститут»

Олена ЛАПУЗИНА